

Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Felsefe

Philosophy in Türkiye from the Republic to the Present

Doç. Dr. Mustafa KAYA ¹

Öz

Türkiye'nin Cumhuriyet deneyimi, "Cumhuriyet" sözcüğünü basitçe bir yönetim şekli olmaktan çok daha öte bir anlam yüküyle donatmıştır. Cumhuriyet, siyasetten ve hukuktan ekonomiye, eğitimin dîne, bilimden sanata ve dile kadar toplum hayatının bütün kurumlarında hızlı ve derin bir değişikliği, bir bakıma yeni Türk tininin oluşumunu ifade etmektedir. Fakat bir tinin, ruhun oluşturulması ancak tinsel olabilir. Bir milletin tini kullandığı dilde ve onun yaratımlarında, özellikle sanat, bilim ve felsefede şekillenir. Bu tinsel yaratımların başlıca var olma koşulu özgürlüktür. Cumhuriyet'in temel özelliklerinden biri de insanın özerkliğine, özgürlüğüne ve eşitliğine dayanan bir kurum olmasıdır. Sanat, bilim ve felsefe de bu alanda verilen mücadelelerin sonucunda ortaya çıkabilir. İşte Türkiye'de felsefe Cumhuriyet'le birlikte akademik alanda bu mücadele sonucu ortaya çıkmıştır. Peki, dünden bugüne Türkiye'de felsefede ne tür değişiklikler olmuştur? Geçen yüzyıl boyunca felsefeye dair bakış açılarında bir değişim söz konusu mudur? Bir felsefe geleneği oluşmuş mudur? İşte bu çalışmada Cumhuriyet'ten günümüze kadar geçen yüzyılda Türkiye'deki felsefe gerçekliğini bütünlüklü bir şekilde görmeye çalışacağız. Öncelikle felsefenin yüzyıl içindeki genel seyrini özetlemeye, ardından felsefeye dair bakış açılarını yansıtmaya ve son olarak da bir felsefe geleneğimizin mevcut olup olmadığıyla ilgili tartışmaları sunacağız. Bütün bunları yaparken Cumhuriyet döneminde kurulan ilk felsefe bölümünden günümüze felsefe hocalarının deneyimleri ve görüşlerinden yararlanacağız.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, felsefe, Türkiye'de felsefe, gelenek

Makale Türü: Araştırma

Abstract

Türkiye's experience with the Republic has endowed the term "Republic" with a meaning that goes far beyond a mere form of governance. The Republic signifies a rapid and profound transformation in all aspects of society, ranging from politics and law to the economy, education, religion, science, art, and language, ultimately leading to the formation of a new Turkish mentality. However, the creation of a mentality, a soul, can only be spiritual. The spirit of a nation is shaped through the language it employs and its creations, particularly in art, science, and philosophy. The main condition of existence of these spiritual creations is freedom. One of the fundamental characteristics of the Republic is its foundation on human autonomy, freedom, and equality. Art, science, and philosophy can emerge as a result of the struggles undertaken in this field. In Türkiye, philosophy emerged in the academic arena as a result of these struggles alongside the Republic. So, what kind of changes have occurred in philosophy in Türkiye from the past to the present? Has there been a shift in perspectives on philosophy throughout the last century? Has a philosophical tradition been formed? In this study, we will attempt to comprehensively examine the reality of philosophy in Türkiye from the Republic to the present day. Firstly, we will summarize the general course of philosophy over the past century, then reflect on the perspectives on philosophy, and finally, present the debates regarding the existence of a philosophical tradition. Throughout this analysis, we will draw on the experiences and opinions of philosophy professors from the first philosophy department established during the Republican era until the present.

Keywords: Republic, philosophy, philosophy in Türkiye, tradition

Paper Type: Research

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, mustafakaya@aku.edu.tr

Giriş

Cumhuriyet, milletimiz için her bakımdan düzenin ve istikrarın toplumun tüm katmanlarına peyderpey hakim olduğu bir dönemdir. Yıllardır devam eden savaş ortamı bitmiş, yönetimdeki belirsizlikler sona ermiştir. Ülkenin Cumhuriyet'le birlikte oluşturulan yeni kurumları, başta aydınların oluşturduğu kurumlar, özlenen “yeni toplum/yeni insan” idealini gerçekleştirme işine koyulmuşlardır. Siyaset, ekonomi, edebiyat, sanat, bilim ve felsefe hep bu gaye için kullanılmış; inkılaplar, reformlar, düzenlemeler yeni insan/yeni toplum'u meydana getirmek amacıyla yürürlüğe konulmuştur.

Gerçekten de Cumhuriyet inkılaplarının hedefi, bütün örfleri, gelenekleri ve kurumlarıyla geçmişi ortadan kaldırmak, geçmişle yeni dönem arasında bir kırılma, bir açıklık meydana getirmektir. Cumhuriyet dönemi batılılaşma hareketlerini önceki dönemlerin toplumda hissedilen aksaklıkları tamamlamaya yönelik ıslahat hareketlerinden ayıran özellikler, inkılap ve ihtilal kavramlarını içeren bir yöntemle, topyekün bir medeniyet ve kültür değiştirme hedefini gerçekleştirme noktasında toplanır. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde artık Batılılaşmak bir amaç olmaktan çıkar, bir başlangıç noktası olur (Kafadar, 2000, s. 220).

Batılılaşma yönünde peşi sıra gerçekleştirilen inkılaplarla toplumun önemli sosyo-kültürel değişimlere uğradığı Cumhuriyet dönemi fikir hayatında, bir durağanlık yaşanır. Aslında bu durum, yüzyıllarca kendisine “teba” olarak yaklaşılan Meşruiyet dönemi insanlarından “vatandaş” özgür bireyler yaratmak amacıyla olan “Cumhuriyete geçişin kafaları özgürleştirici etkisi”yle çatışan bir olgudur (Berktaş, 2018, s. 47).

Cumhuriyet'le birlikte birçok radikal değişimin yaşandığı Türkiye'de, köklü değişimlerin gözlemlendiği kurumların başında üniversiteler gelmektedir. Üniversiteler, topluma yön vermesi bakımından her zaman öncü rol oynamıştır. Türkiye'de felsefe de Cumhuriyet'le birlikte üniversitelerde akademik bir etkinlik olarak ortaya çıkmış, farklı düşüncelere, akımlara, bireysel ve toplumsal sorunlara çözüm üretmede merkezi konumda olmuştur (Vural, 2018, s. 50). İşte bu çalışmada Cumhuriyet'ten günümüze kadar geçen yüzyılda, Türk felsefesini, Türkiye'deki felsefeyi, Türk felsefecileri ve onların kaleme aldıkları eserler ışığında değerlendirmeye çalışacağız. Kültür tarihimizde felsefenin yeri, gelişimi, felsefe dair yaklaşımlar ve bir felsefe geleneğinin var olup olmadığını analiz edeceğiz.

1. Cumhuriyet'ten Günümüze Felsefenin Genel Seyri

Felsefenin ortaya çıkışı 2500 yıl öncesine dayanmakla birlikte, felsefenin insanoğlunun düşünce dünyasında yaygın bir yer bulması 19. yüzyıl ve sonrasına dayanır. Batı Avrupalı toplumları felsefe aracılığıyla, 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olan yaklaşık dört yüz yılda kurumlarını, değer sistemlerini, zihniyetlerini, kimliklerini, toplumsal yaşamlarını ve evren tasavvurlarını dönüştürerek geliştirmişler, insanlığı yönlendirip kontrol etmişlerdir. Bir başka ifadeyle modern Batı medeniyetinin oluşumunda felsefe etkili olmuştur (Bıçak, 2022, s. 15).

Bizde felsefenin geçmişini İslam felsefesinin parlak dönemi olarak, 12. ve 13. yüzyıllara kadar geri götürülenler olduğu gibi, Tanzimat'la başlatılanlar ve nihayet bu geçmişi Cumhuriyet dönemiyle sınırlayanlar vardır. Felsefedeki geçmişimizi Tanzimat'la veya Cumhuriyet'in kuruluşuyla başlatılanlar büyük ölçüde “felsefe”den “Batı felsefesi”ni anlamaktadırlar (Özlem, 1999, s. 256). Hilmi Ziya Ülken'e göre “Türk fikir hayatında ilk defa Ahmet Mithat Efendi'yle Batı'nın felsefe problemleri üzerinde düşünölmeye başlanır” (Ülken, 2013, s. 142). Cumhuriyet döneminde toplumsal sorunların çözümünün bilim ve felsefenin kavranılıp uygulanmasından, kurumların dönüştürülmesinden, değerlerin yeniden kurgulanmasından geçtiği düşünölmüş, istenilen yeni toplumun temelleri kuramsal olarak biçimlendirilmeye çalışılmıştır (Bıçak, 2022, s. 421).

Felsefeciden daha çok antropolog, tarihçi ve sosyologlara ihtiyaç duyulan Cumhuriyet'in ilk döneminde felsefe, daha çok akademik çevrelerde sınırlı şekilde yer

bulmuştur. Bu dönemde Darulfünun adı üniversite olarak değiştirilmiş, hocalarının önemli bir kısmı üniversite kadrosuna atanmamıştır. Felsefecilerin kendine yer bulabildiği ilk kurum 1933'te kurulan İstanbul Üniversitesi olmuştur (Kafadar, 2000, s. 244). 1933 Üniversite Reformu ile kurulan İstanbul Üniversitesi içinde yer alan Felsefe Bölümü de derinden etkilenmiş ve önceki gelenekten tamamen farklı bir şekilde yeniden şekillenmeye başlamıştır.

Reformdan önceki dönemin temel özelliği üniversitede ders veren hocaların tamamının doktora olmamasıdır. Söz konusu dönemde, felsefe hocaları felsefenin problemlerini, tarihini ortaya koyan felsefe akımlarını önemli ölçüde tanımış ve anlatmışlardır. Dersleri yabancı yayınları esas alarak ansiklopedik bilgileri aktarmak ve not tutturmak suretiyle yapmışlardır. Mehmet İzzet'in belirttiği gibi, yabancı bir dildeki kitabı esas alarak ve aynı kitabı öğrencilere tavsiye ederek ders anlatılması temel yaklaşım olarak benimsenmiştir (İzzet, 1989, s. 41-42).

1933 Üniversite Reformu'ndan sonraki dönemde Batı felsefesi taraftarları hâkimdir. Reformdan sonraki 25 yıl boyunca felsefe bölümünde Hans Reichenbach, Ernst von Aster, Walter Kranz, Heinz Heimsoeth ve Joachim Ritter olmak üzere beş Alman öğretim üyesi görev yapmıştır. Bu öğretim üyelerinden özellikle Viyana Çevresi'ne yakın olan düşünürlerden biri olan Reichenbach, etkili olmuştur. Reichenbach ile birlikte Viyana Çevresi'nin pozitivist yaklaşımı felsefe bölümünde büyük bir ağırlık kazanmıştır. Bedia Akarsu'ya göre 1933 Reformu, felsefe bölümünün yazgısını değiştirmiştir. Reichenbach'ın gelişi büyük bir şanstır. O bir pozitivist filozof olarak bizdeki medrese havasını değiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrenciler, getirdiği yeni hava, seminer tarzı ders işleyişi ve en son yayınlara varıncaya kadar getirdiği kitaplarla oluşturduğu Seminer Kitaplığı etkili olduğu unsurlar arasındadır (Akarsu, 1986, s. 181). Akarsu'nun aksine Doğan Özlem, Reichenbach'ın, modern Batı felsefesinin kısmen ikincil sayılabilecek konularıyla ilgilenen bir filozof olarak yeniden yapılanan bir bölüm için gerekli olan temel formasyon derslerinden çok ikincil konulara ağırlık vermesi dolayısıyla, bölümün gelişimine pek yararlı olmadığı kanaatinde (Özlem, 1999, s. 259).

Ancak daha sonraları Reichenbach'ın tavsiyesiyle Almanya'dan gelen felsefe tarihi profesörü Ernst von Aster'in tarihsel ve analitik yaklaşımı pozitivist felsefeye baskın çıkmıştır. Ernst von Aster 1936 yılında Felsefe Tarihi Kürsüsü'nün başına 1939 yılında da Felsefe Bölümü Başkanlığı'na atanmıştır. Felsefe tarihini felsefe üzerine felsefe yapmak olarak anlayıp uygulayan Aster ve vermiş olduğu Antik Felsefe dersleriyle Walter Kranz, Felsefe Bölümü'nde Felsefe Tarihi alanının daha da güçlenmesini sağlamışlardır (Kafadar, 2000, s. 276).

Reichenbach'ın şekillendirdiği mantık ağırlıklı felsefe programı ile lisans eğitiminde mantık, fizik ve biyoloji derslerinden ikisini seçme zorunluluğu getirilmiştir. Bu program günümüzde Bilkent, Boğaziçi, ODTÜ gibi analitik felsefe eğitimi veren üniversitelerle bu yönde benzerlik göstermektedir. II. Dünya Savaşı'nın ardından Alman öğretim elemanlarının büyük çoğunluğu ülkelerine geri dönmüş, değişen koşullarla birlikte Amerikan etkisi eğitimde kendisini göstermeye başlamıştır (Kaynardağ, 2001, s. 384).

1940'lı ve 1950'li yıllarda Ankara Üniversitesi'nin kurulmasıyla üniversite sayısı ikiye çıkmış ve 1946 yılında üniversiteler kanunu hazırlanıp yürürlüğe konulmuştur. Yabancı hocalar dönemi biterken doktoralı hocalar felsefe sorunları hakkında düşünce üretimini artırmışlardır. Bu dönemde felsefe yayınlarında bir artış söz konusu olmuştur. Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Macit Gökberk, Takiyettin Mengüşoğlu gibi düşünürler tarafından felsefeye girişten varlık ve bilgi felsefesine, ahlak felsefesinden din felsefesine çeşitli kitaplar kaleme alınmıştır. Bu eserlerde felsefe yapmak daha belirginleşmiş, felsefe kurmanın alt yapısı hazırlanmış ve felsefe bilinci yükselmiştir (Bıçak, 2022, s. 424).

1960'lı yıllar, demokratik kazanımların arttığı, kurumların geliştirildiği, toplumun yaşam şartlarının iyileştirilip ufkunun genişlediği dönemlerdir. Felsefe tarihimizin en önemli çalışmaları bu dönemde yayınlanmaya başlamıştır. Bu dönem Cumhuriyet'in kuruluşu ile 1933 Üniversite Reformu arasındaki dönemde dünyaya gelip, Cumhuriyet okullarında öğrenim görmüş ve birinci kuşak felsefecilerin öğrencileri olmuş ikinci kuşak felsefecilerin olduğu

dönemdir. Bu kuşağın felsefecileri, birinci kuşaktaki Batı felsefesini olduğu gibi aktaran yaklaşımdan uzaklaşarak felsefede kullanılan dilin önemine ve yeni felsefi yaklaşımların arayışına önem vermişlerdir (Vural, 2018, s. 87). Bu düşünürler arasında Bedia Akarsu, Nermi Uygur, Nihat Keklik, Teo Grünberg ve Necati Öner gibi Türkiye'de doktora yapmış öğretim üyeleri vardır.

Bu dönemde, İsmail Tunalı'nın *Grek Estetik'i* (1962), *Sanat Ontoloji* (1965) gibi araştırmalarıyla sanat felsefesinin temelleri atılmıştır. Macit Gökberk, felsefenin başvuru kaynaklarının başında gelen *Felsefe Tarihi*'ni (1961) yayınlamıştır. Nurettin Topçu ahlakla ilgili görüşlerini ve toplumdaki ahlaki durumu felsefi olarak tartışarak yayınladığı makaleleri *Ahlak Nizamı* (1961) adlı kitabında toplamıştır. Nermi Uygur *Dilin Gücü* (1962) adlı denemelerden oluşan kitabıyla dil sorununa gerçekçi bir resim sunmaktadır (Bıçak, 2022, s. 425).

1960'lı yıllarda Hilmi Ziya Ülken, *Bilgi ve Değer* (1965) adlı çalışmasında iki kavramın yapısal özelliklerini ve bunlara ilişkin tartışmaları kendi sorunları açısından yorumlamıştır. *Varlık ve Oluş* (1968) kitabında varlık sorununu felsefi bir problem olarak kurmuştur. Yine *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (1966) adlı çalışmasıyla bir başka ilke daha imza atmıştır. Necati Öner'in *Tanzimat'tan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı* (1967) ve *Klasik Mantık* (1970), Nihat Keklik'in *İslam Mantık Tarihi ve Farabi Mantığı* (1969), Teo Grünberg'in *Anlam Kuramı Üzerine Bir Araştırma* (1971), *Modern Mantık* (1970) ve *Epistemik Mantık Üzerine Bir Araştırma* (1971) adlı eserleri bu dönemdeki bilgi ve mantık alanlarındaki önemli çalışmalarlardır.

1970'ler Türkiye'de felsefenin kurumsallaşması ve yaygınlaşmasına çok büyük emek vermiş olan üçüncü kuşak felsefecilerin olduğu dönemdir. Şu an emeklilik dönemini yaşayan bu kuşağın birçok üyesi düşünce dünyası içerisinde çalışmalarını sürdürmektedir. Bu dönemin düşünürleri arasında Önay Sözer, İoanna Kuçuradı, Süleyman Hayri Bolay, Teoman Duralı, Arda Denkel, Kenan Gürsoy vb. gibi isimler yer almaktadır (Vural, 2018, s. 88). Bu kuşağın düşünürlerinin pek çoğu lisansüstü çalışmalarını Fransa'da özellikle de Sorbonne Üniversitesi'nde yapmışlardır.

1980'lerde YÖK kurulduğu ve çok dağınık olan doktora programı YÖK'le birlikte hocaların insiyatifinden alınıp bölümlerin sorumluluğuna verildiği için lisansüstü çalışmaları disiplinli bir hale gelmiştir. Sonraki yıllarda üniversite sayıları hızla artarken felsefe bölümleri ile doktoralı felsefeci sayıları da artmaktadır (Bıçak, 2022, s. 426).

İçinde bulunduğumuz 2000'li yıllar küreselleşmenin, teknolojik gelişmelerin yaşandığı, ekonomik olarak yaşam şartlarının kısmen iyileştiği, düşünce üretimi için malzemenin kolaylaştığı dönemdir. Bu dönemde Türkiye'de üniversite sayısı 200'ü aşmış, felsefe programı yürüten bölümlerin sayısı 80'e ve doktoralı felsefeci sayısı da dört binlere ulaşmıştır. Bu dönem 30'lu yaşlar ile 60'lı yaşların başında olan halen felsefe bölümlerinde aktif olarak görev yapan felsefecilerin olduğu dönemdir.

Sonuç olarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında felsefe bölümünde görev yapan, felsefe eğitimi dahi olmayan öğretim üyelerinden 2000'li yıllarda dört bini aşkın doktoralı felsefeci sayısına sahip, dördüncü kuşak felsefecilerin yaşadığı günümüze ulaşılmıştır.

2. Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Felsefeye Dair Yaklaşımlar

Batılı düşünürleri okuyarak ve onların düşüncelerini kullanarak felsefe anlayışlarını oluşturan felsefeciler, felsefenin Batıdaki içeriği ve görünümü hakkında çok rahat görüşler ileri sürebilmektedir. Ancak Türkiye'deki felsefenin durumu hakkında aynı rahatlık içinde görüşler ortaya koyduklarını söylemek pek mümkün değildir. Felsefe hocaları felsefenin Türkiye'deki görünümünün kötü olduğu kanaatinde. Bu kanaati temellendirecek yeterli sayıda nesnel araştırma olmadığından kanaat genellikle hocalık sürecinde edindikleri izlenimlere dayanmaktadır. İleri sürülen düşünceler çoğunlukla farklı amaçlarla hazırlanan yazılarda, kitapların girişinde birkaç paragrafta ya da söyleşilerde dile getirilmektedir. Son yıllarda bu amaçla yapılan çalıştay ve kongrelerde Türkiye'de felsefenin durumu daha fazla ele alınmakla

birlikte Türkiye'deki felsefeyi araştırma konusu yapan çalışmalar yok denecek kadar azdır (Bıçak, 2022, s. 275).

Türkiye'de felsefeye dair yaklaşımları en iyi şekilde özetleyenlerden biri Nermi Uygur'dur. Uygur, *Türk Felsefesinin Boyutları* adlı eserinde Türkiye'de felsefeyle uğraşanları üçe ayırmıştır. Bunlardan ilk grup felsefeye ilgisiz olanlardır. Gerçekte felsefe hakkında nasıl bir duygu ve düşüncede olduklarını doğrudan doğruya açığa vurmazlar. Ne yapıyor peki bu insanlar? Hiç mi ilgileri yok felsefeyle. Elbette ki ilgileri var, uğraşları felsefe. Bunlar, ya yurt içinde ya da yurt dışında felsefe okumuş, felsefeyle ilgili yayınları ve çalışmaları olan kişilerdir. Bunlar Uygur'a göre, felsefe görevlileridir, tıpkı bir marangoz, bir avukat, bir öğretmen gibi bunlar da görevlerini yerine getirirler. Oysa felsefe herhangi bir işe, mesleğe ya da memurluğa benzemez (Uygur, 1988, s. 68-69).

İkinci grup ise "kötümserler" olarak nitelediği felsefeye karamsar yaklaşan gruptur. Bu gruptakiler sürekli bizde felsefe ve filozofun olmadığını, felsefeye yapmak için Türkçe'nin yetersiz olduğunu, toplum ve devletin felsefeye değer vermediğini, felsefe adına yaptıklarımızın Batı felsefesini ya da İslam felsefesini tekrar etmek olduğunu vb. söyleyen ve felsefeye olumsuz bakan gruptur. Üçüncü ve son grup ise, felsefeyi bir uğraş olarak edinen küçük bir topluluk olan "iyimserler"dir (Uygur, 1988, s. 70-74).

Uygur'un Türkiye'deki felsefenin durumuyla ilgili iyimser ve kötümser düşüncelere sahip düşünürlerin görüşlerini daha ayrıntılı bir şekilde ele almak felsefenin Türkiye'deki serencamını görmek açısından aydınlatıcı olacaktır.

2.1. Türkiye'de Felsefeye Kötümser Bakanlar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında günümüzde olduğu gibi felsefeye ve felsefecilere karşı olumsuz bakış açıları ve önyargılar söz konusuydu. Felsefe, boş bir meşguliyet, felsefeci ise toplumla sağlıklı ilişkiler kuramayan bir garip ya da karanlık meçhullere yönelmiş bir mecnundur. Felsefe öğrencisine gelince, o da toplum tarafından felsefe eğitimine başlar başlamaz kaybedilmiş bir hayalperesttir (Gürsoy, 2006, s. 13). Nitekim felsefe öğrencisi Mehmet İzzet ile Yusuf Akçura arasında 1922'de yaşanan diyalog, bu olumsuz bakış açısının ilgi çekici örneklerinden biridir. Bu olayı Mehmet İzzet şöyle anlatmaktadır:

Hiç unutmam henüz tahsilde iken İstanbul'a gelmiştim. Bir iyi tesadüf sayesinde Yusuf Akçura Bey'i tanımaya muvaffak olmuşum. Bana hem sert, hem sevimli olan tavıyla "Ne tahsil ediyorsunuz?" dedi. "Felsefe" cevabını alınca hükmünü kat'iyetle ifade etti: "Bize filozof değil, demirci lazım..." Bilmem bu sözün tesiriyle midir nedir o zamandan beri başkalarına felsefeden bahsetmeye ne kadar heves duysam yine biraz korkarım. Bana "Sen lüzumsuz bir adamsın" diyen bir nazarla bakacaklar diye çekinirim (İzzet, 2014, s. 325-326).²

Meşrutiyet yıllarının felsefe için belirlediği değer, görüldüğü gibi demirciliğe tercih edilmeyecek kadar lüzumsuz bir konumdadır. O yılların siyasi ve toplumsal kargaşası içinde felsefeye böyle bir değer verme belki maruz görülebilir. Ancak bu bakış açısının felsefeye ilgi açısından destekleyici veya teşvik edici olmadığı açıktır (Karakuş, 2015, s. 246).

Nermi Uygur'un felsefeye dair kötümser düşüncelere sahip olarak ifade ettiği grupta Ziya Somar, Mübahat Türker Küyel, Teoman Duralı, Arda Denkel ve Taylan Altuğ gibi düşünürleri saymak mümkündür. Bu düşünürler Türkiye'de felsefenin kültürel bir temelini olmadığını ve temelsizlikten de olumlu sonuçların çıkmadığını düşünmektedirler. Türkiye'de felsefe doktorası yapan ikinci felsefeci olan Ziya Somar, doktora öncesinde yayınladığı "Bizde Felsefe Ruhu ve Sistem Anarşizmi" adlı yazısında 1930'lu yıllardaki felsefeyi ve felsefecileri

²Dücan Cündioğlu, *Felsefe'nin Türkçesi* adlı eserinde Mehmet İzzet'in bu hatıratından hareketle, Cumhuriyet ideolojisinin, inşa edildiği günden bu yana, filozoflarla pek işi olmadığını, felsefeyi değil demiri önemseydiğini, *ehl-i hikmete* değil *ehl-i demire* rağbet ettiğini belirtir. Cündioğlu'na göre idarecilerimiz felsefeyi sevmediği gibi felsefeyi sevenleri de sevmemişler, hikmet'e ram olmamışlardır. Bu nedenle ülkemizde bu toprakların derinliklerinde bulunan ve toprağı yeşertecek hikmet'in özsuyu kurumuş, topraklarımız kupkuru bir çöle dönüşmüştür (Cündioğlu, 2017, s. 21-23).

sorgulamaktadır. Somar, II. Meşrutiyet'ten itibaren yayınlanan eserlerin derleme olduğunu, kişisel temellendirmelere dayanmadığını belirtir. Ona göre düşünce hayatında gayretsiz, kısa ve hazır yoldan gelecek her şey ölümdür. Bir düşünce sistemi, doğal ve toplumsal olaylarda görülen yeni ve her an değişen sayısız ve gerilimden doğan sıkıntı ile insanın büyük çabalar harcayarak yeniden kurgulayıp anlamlandırmasıyla ve canlı bir form gibi daima yeni menzillere yönelen özellik kazandırılmasıyla kurulabilmektedir (Somar, 2012, s. 610-11).

Somar, felsefenin birinci şartının hazır ve alışılmış şeylerden sıkıntı duymak ve şüphe etmek olduğunu; ikincisinin şüphenin, ruhu elim bir boşluğa sürükleyen melankoliye düşmesine izin vermemesi ve sıkıntıyı değer hiyerarşisi içinde yorumlaması gerektiği düşüncesindedir. Ona göre her felsefe sıradan yaşamdaki fikirleri üstünleştiren bir aşkın nizamın şemasını geliştirmiştir. Bu şema, ancak büyük gayretler sarf eden bir ruhta şekillenir. Onu içeriksiz boş bir kalıp gibi almak, kötü emellerimize koşmak, onu toprağından ayırmak, onu öldürmektir. Yıllarca bu felsefe toprağında çalışanların hala mahsul vermeyişlerinin nedenini emek harcamadan sahiplenmeye çalışan ruhlarda aramalıdır (Somar, 2012, s. 611).

Mübahat Türker Küyel'e göre Türkiye'de felsefe eylemi gerçek anlamda bilgelik sevgisi değildir. Dönemin felsefecileri yetişmiş filozoflar değil, belli bir takım felsefi görüşlerin elçileridir. Çalışmalar bilgelik sevgisi hakkında yapılan çevirilerdir (Küyel, 1976, s. 24). Küyel'e göre Cumhuriyet döneminde, çıkar kaygısı dışında, eleştirel bakış açısıyla her türlü realite üzerine düşünerek, bilimsel bilginin desteğiyle felsefi düşünceler ve eserler ortaya koymuş, bu düşünce ve eserleri ülkesinde ve dünyanın çeşitli bölgelerine yayarak etkide bulunmuş bir felsefe geleneğinden söz edilememektedir. Çünkü Cumhuriyet döneminde, ülkede gerçek anlamda filozof yetişmemiş ve felsefe yapılmamıştır (Küyel, 1976, s. 24). Cumhuriyet'in ellinci kuruluş yıldönümünde niçin filozof yetişmemiş ve felsefe yapılmamıştır şeklinde bir soruyu gereksiz gören Küyel, düşünce tarihi dikkate alındığında Türkiye'de filozofun yetişmesinin mümkün olmadığını belirtir. Fransa, Almanya ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinde filozoflar olmasına rağmen, ülkemizde eleştirel düşünme ve felsefi düşünceyi yapıtlarında yansıtmış, uygulamış, somutlaştırmış, benimsemiş, yaşamış ve sevmiş kişiler ortaya çıkmamıştır (Küyel, 1976, s. 68).

Küyel, bir toplumda filozof yetişmesi için, toplumsal, ruhsal-bedensel ve değersel, vb gibi koşulların olması gerekir. Toplumsal koşullar olarak, bir bilim geleneğinin olması, ekonomik zenginlik, toplumsal refah, devlet koruması, dil gibi koşulların varlığı; ruhsal-bedensel olarak, üstün yetenek, uzun ömür ve felsefe tutkusu gibi koşulların varlığı; değersel olarak ise doğruluk ve gerçeklik sevgisi, saygısı, dürtüsü gibi şeylerin varlığı ve felsefe kavramı üzerinde doğru bir anlayış, felsefe sorunları gibi felsefenin kendisinden gelen bazı koşulların varlığı gereklidir. Bu koşulların tamamı bir toplumda bir araya gelmişse filozofun yetişmesi mümkündür. Bu koşullar olmadığı bir toplumda eğer bir filozof yetişiyorsa bu aykırı bir durumdur (Küyel, 1976, s. 41).

Türkiye'de felsefenin mevcut durumuyla ilgili olumsuz bakış açısına sahip düşünürlerden biri de Şaban Teoman Duralı'dır. Duralı, Türkiye'deki felsefeci yetişmemesini harf devrimine bağlamaktadır. Harf devrimi ve öz Türkçecilik akımıyla iğdiş edilmiş bir dille gündelik günöbirlik bayağı düşünme seviyesinin üstüne çıkılamamaktadır. Düşünmenin olmadığı ortamda onun ürünü olan düşünceye ihtiyaç duyulmamaktadır. Düşünmek tam anlamıyla *meditationun* karşılığı olan tefekkürdür. Salt düşünme yahut düşünce hayatının olgunluğu ile özgünlüğünü dil yansıtmaktadır. Bugün Türkçe'nin büyük bölümü Fransızca ve İngilizceden gelen yabancı kelimelerle doludur. Yabancı dillerden alınan kelimeler, üzerine düşünmeden kullanılmaktadır. Felsefenin canlı dil olduğu için günümüz Türkçesiyle Türkiye'de felsefenin bir arpa boyu yol alması mümkün değildir (Duralı, 2009, s. 14). Türkiye'deki felsefe hakkında söyleyecek parlak laflar bulamadığını belirterek durumu şöyle özetler: "Az gittik uz gittik, dere tepe düz gittik; dönüp baktık ki, arpa boyu yol gitmişiz" (Duralı, 2010, s. 13).

Duralı'ya göre filozofun hareket mahalli ve saati, içine doğduğu kültür ortamının değerleri ile çağıdır. Kültür ortamı felsefileşmiş unsurlar taşıyorsa, felsefe yapılamaz. Bir kültür ortamının barındırdığı felsefi unsurlar yahut değerler anadilde kendini göstermektedir. Anadilde felsefi anlam taşıyan sözler, deyimler ve deyişler bugünden yarına oluşturulamazlar. Anadil geliştirilmemiş yahut kötürümleştirilmişse o dilde felsefe yapma imkanı kalmamaktadır (Duralı, 2010, s. 16).

Duralı'ya göre İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nün 1930'lardan günümüze kadar izlediği güzergahta karşılaşılan manzara Türkiye'nin yirminci yüzyılda yaşamış olduğu manevî-fikri tragedyanın özetini gözler önüne sermektedir. Duralı, harf inkılabının olumsuz sonuçları ve beraberinde getirdiği dil yıkımı yaşanmasaydı, Hilmi Ziya Ülken ve Nermi Uygur gibi felsefecilerin filozof olarak dünya sahnesinde yer alabileceğini belirtir. İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden özgün denebilecek bir felsefe-bilim geleneği ortaya çıkmadığını kabul eden Duralı, felsefe gibi son derece önemli etkinlik alanını, yetiştirdiği öğrencilerle, en azından, ülke genelinde tanıtılmış bulunmasını ve yetiştirdiği öğrencilerin sonraki felsefe bölümlerini kurmalarını bölümün başarısı olarak görmektedir (Duralı, 2010, s. 32).

Türkiye'deki felsefenin durumuyla ilgili karamsar görüşlere sahip olanlardan biri de Taylan Altuğ'dur. Altuğ'a göre kendi kültürümüzün birikimsizliği nedeniyle Türkiye'de felsefeden söz etmek zordur. Kültür dünyamızda felsefe yokluk olarak ortaya çıkmaktadır. Siyaset ve dini-ahlaki ideolojinin temel belirleyiciler olduğu Osmanlı toplumunda, kültür birikimi olarak rasyonel düşünce tarzında ya da kendi içinde tutarlı sistemleştirilmiş bir dünya görüşü anlamında felsefeye rastlanmamaktadır. Bu olgu Türkiyeli insanın çağdaş felsefe bilincini örtük ve açık biçimde etkilemektedir. Felsefe serüveni içinde yer alan her bireysel bilinç, bir uzaklık ya da yalıtılmış olarak ya kendi değerler dünyasından ya da felsefeden kopma şeklinde ikili bir kopuş sendromu yaşamaktadır (Altuğ, 2022, s. 25).

Altuğ'a göre Anadolu Türk toplumu rasyonel düşünce tarzı bakımından hem Batı felsefesine hem de İslam felsefesine aynı derecede uzaktır. İslam, Osmanlı dünyasına felsefi olarak değil, ideoloji olarak eklenmiştir. Türkiye'de felsefe kendi üzerine düşünmeye yöneldiğinde bu sorunla yüz yüze gelmektedir. Felsefe kendi varlığını, içerisinde yer aldığı kültür çevresine içselleştirmedikçe gerçek işlevini yerine getirememenin eksikliğini yaşayacaktır (Altuğ, 2022, s. 26). Altuğ dünya karşısında teorik bilgiden kaynaklanan rasyonel düşünme neden bizde yok? diye sorar ve buna yanıt olarak, felsefi düşüncenin, yargılarında kendi aklına dayanarak kendi kararlarını alma inisiyatifine sahip olan ve gerçeklikle arasına düşünsel bir mesafe koyan özne figürünün bulunmamasını gösterir (Altuğ, 2022, s. 27).

Altuğ'a göre özne ile nesnenin, tin ile doğanın birliğine dayalı bir ortamda, düşünce, verili olana bağımlı kaldığından kendine dönüp özgürleşme imkânı elde edememektedir. İnsanın tinsel ilgisi, ilk ve son defa verilmiş, Tanrı'nın iradesine dayanan bir evren tasarımının sınırları içinde kalmaktadır. Vahdet fikrinin egemenliği, ne toplumsal ne düşünsel düzeyde bütünden kopmaya izin vermektedir. Birey gerçeklikle kendisi arasında, kendisini ümmet birliğinin ayrılmaz bir parçası olarak algılamasını sağlayan dini ideolojiyi bulmaktadır. Bireyin gerçekliğe yönelişi daima bir mutlak ideoloji katmanından geçtiğinden bir türlü bireyleşmemektedir. Verilmiş dünya tasarımının dışında gerçekliğe soru yöneltmenin bütün yolları kapanmıştır (Altuğ, 2022, s. 27-28).

Altuğ, betimlediği düşünce üretme sorununu aşmak için, felsefenin, evrensel düşünce değerlerinin Türk kültür dünyasına kazandırmasıyla yetinmeyip, insanı, insan ilişkilerini ve bu ilişkilerin nesnelleştiği kuramsal yapıyı akılsallık düzlemine çekmesi gerektiği düşüncesindedir. Daha da önemlisi, öznenin kendisini bir akılsal varlık olarak yeni baştan kurmasının düşünsel koşullarını üretmekle de yükümlü kılmaktadır (Altuğ, 2022, s. 30). Türkiye'de felsefenin, bilimin genel olarak kuramsal düşüncenin gelişmesi için Altuğ'un betimlediği konuyu derinlikli bir şekilde araştırmak gerekmektedir.

Son olarak Arda Denkel'e göre ise Osmanlı'da teolojiden bağımsız olarak özgür ve gerekçelendirilmiş dizgesel düşünce anlamındaki felsefe hiçbir aşamada ciddi bir varlık göstermemiştir. İlk özgür düşünürler 19. Yüzyıl sonlarında rastlanmaktadır. Bu kişiler, o günlerin pozitivizminden ve çoğunlukla da Fransızca kaynaklardan okudukları Alman materyalizminden etkilenmişlerdir. Onlar düzenli felsefe eğitimi almamış; ellerine geçen bazı kitapları okuduktan sonra kendilerini felsefeye kaptıran amatör düşünürlerdi (Denkel, 1997, s. 86). Bu tespitlerden yola çıkarak Denkel, Cumhuriyet dönemi felsefecileri için felsefi bir arka plan olmadığını kabul etmektedir.

Türkiye'de felsefe bölümleri, çok sayıda felsefe diplomalı kişi, felsefe kurumları, dergileri olmasına karşın, açıkça görülen şey felsefe üretiminin nitelikçe düşüklüğüdür. Emekleme dönemi bir türlü aşılammıştır. Tartışılan konular felsefi içerik yerine felsefeye ilişkindir. Türkiye'de felsefe yaptığının inanan kimileri felsefenin gerçek içeriğinden kaçmaktadır. Bir kesim felsefe dizgelerinin içeriğini, filozofların düşüncelerinin mantıksal yapısını, felsefe kurumlarını, savlarını ve argümanlarını tartışmak veya eleştirmek yerine, tüm bunları sanki bir kutu içine kapatıp, onlar hakkında dışardan söz ederek felsefe tartışıklarına inanmaktadırlar. Felsefecilerin tartışıklarının sandıkları şeylerin çoğunun felsefi değerleri yoktur (Denkel, 1997, s. 39).

Denkel'e göre 20. yüzyılın başlarında kimi bilim dalları Türkiye'de hızlı bir şekilde gelişip ilerlemişlerdir. Ancak felsefi düşünce için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Felsefenin gelişip ilerlememesinin ilk nedeni, Türk düşünürlerin, sorunlarını saptayışı ve gerekçelendirme olarak bilimden farklı olan, kendisine tümüyle yabancı kalmış bir düşünce biçimi olan felsefeyle karşılaşmış olmasıdır. Türk felsefeciler bir yandan alanlarında gelişmeye çalışırken diğer yandan da yaptıklarının sindirilmesi için savaşımlardır. İkinci neden ise felsefi düşüncenin kendi doğasından kaynaklanan güçlüklerdir. Sözelimi bilimlerde sınıflama ve genellemeler çok basit bir şekilde yapılırken, felsefede gereken düşünce biçimi çok daha karmaşık, çetrefil uzun mantıksal çıkarım ve ilişkilendirmelerle kurulan, anlaması güç bir yapıya sahiptir. Son olarak felsefede ustalık kazanmak, temelde yerleşik bir gelenek gerektirirken, sıfırdan başlayan bizler bu geleneği henüz kurma aşamasındayız (Denkel, 1997, s. 80-81).

Sonuç olarak Küyel ve Duralı gibi felsefeciler ileri sürdükleri gerekçelerle Türkiye'de felsefenin yapılabileceğine kapılarını kapatarak hata yapmışlardır. Denkel, felsefe yapmanın üst seviyede Batılı anlayışla gerçekleşeceğini vurgulamakta ve ona yaklaşmayı önererek daha gerçekçi davranmaktadır. Ancak felsefede içkin olan özgürlük felsefecinin serbestçe kendi kurgularının peşinde gitmesini gerektirmektedir.

2.2. Türkiye'de Felsefeye İyimsen Bakanlar

Türkiye'de felsefenin geliştiğini ve gelişme süreçlerinde olduğu yönünde görüş bildiren iyimsen felsefeciler, felsefe hakkında daha gerçekçidirler. Bunlar arasında Hilmi Ziya Ülken, Nermi Uygur, Macit Gökberk ve Ahmet İnam gibi felsefecileri saymak mümkündür.

Hilmi Ziya Ülken, felsefenin Türkiye'de yaşadığı çeşitli sorunları gerçekçi bir şekilde ele almaktadır. Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı çalışmasında ılımlı bir tavır sergilemektedir. Dönemin felsefecilerini tek tek anarak haklarında bilgi vermektedir. Ülken'e göre Türk düşüncesi Mehmet İzzet ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi fikir sentezi verecek kafalar yetiştirmiştir. Yeni nesiller fenomenoloji, yeni ontoloji, felsefi antropoloji yönünde, bilim felsefesi ve yeni mantıkla araştırmalar yapmaktadır. Henüz olgunluk eserlerini vermemişlerse de Batı fikir dünyasına açılan pencerenin her zamankinden daha geniş, ufkunun her zamankinden daha zengin oluşu, gelecek için iyimsen olmayı sağlamaktadır (Ülken, 2013, s. 783) Ülken'in bu tespit ve değerlendirmeleri çağdaş Türk düşünce tarihiyle ilgili en gerçekçi yaklaşımdır. Ülken'in iyimsenliği, ölünceye kadar üretkenliğini sürdürmesinden, çok sayıda felsefe hocasının düşünceleriyle kitaplarını tanıttırmışından, meslektaşlarına atıf yapmasından,

genç doçentlerin yeni çıkan kitapları hakkında tanıtıcı yazılar yazmasından kaynaklanmaktadır (Bıçak, 2022, s. 284).

Macit Gökberk, Ülken gibi Türkiye’deki felsefenin serüveni hakkında iyimser bir tavra sahiptir. Yapılan devrimler nedeniyle Aydınlanma sürecinde olduğumuzu, ağır da olsa iyi yönde gittiğimizi kabul etmektedir. Ona göre Aydınlanma çağına giren ve Batılılaşan Türkiye’de felsefe, yaşamın kılavuzu olmalıdır. Batı’nın geçirdiği aşamayı geçirmek zorundadır. Rönesans’tan bu yana Batı kültürüne kılavuz olan, yol gösteren dünya görüşü aydınlanmadır. Aydınlanma, yaşamın kurallarını ve ilkelerini aklın ışığıyla bulmak, onları aklın eleştirisinden geçirmek ve onlara göre yaşamaktır. Gökberk’e göre aydınlanma sürecinde olan Türkiye için felsefe yaşamsal değerdedir (Gökberk, 1983, s. 6).

Gökberk’e göre Cumhuriyet’le birlikte dinle bağlarını gevşeten Türkiye’de dinin boşluğunu sadece felsefe doldurabilir. Gerçekliği bir bütün olarak değil de parçalı olarak ifade eden bilimin aksine felsefe tıpkı din gibi bütüncü bir görüş getirir. Bunun için dinden boşalan yeri, felsefenin doldurmasından başka çare yoktur (Gökberk, 1983, s. 6-7). Din ile felsefe belli ortak sorulardan hareket etmelerine rağmen farklı sonuçlara ulaşırlar. Dinin yanıtı ortaklaşa hayal gücünün ürünüdür ve inanç niteliğini kazanmaktadır. Felsefeninki ise düşüncede işlemekten oluşur ve eleştiriye açıktır (Gökberk, 1997, s. 126-27). Gökberk’e göre kültürel olarak değişen dünyada, “nereye gidiyoruz, girdiğimiz ya da girmek zorunda olduğumuz bu çağın, bu kültür çevresinin özellikleri, ilkeleri nelerdir?” şeklindeki soruları yanıtlamak için felsefe, Türkiye’de hayati bir öneme sahiptir (Gökberk, 1982, s. 24). Sonuç olarak Gökberk, her ne kadar felsefenin dinin yerini nasıl dolduracağına dair yeterince açıklama yapmamasına rağmen, Türkiye’nin modernleşip gelişmesinin felsefenin gelişmesini sağlayacağını düşünmektedir.

Nermi Uygur, Türkiye’deki felsefeyle ilgili en iyi çalışma olan *Türk Felsefesinin Boyutları*’nda bir yandan felsefedeki yetersizlikleri ve sorunları dile getirmekte, diğer yandan haksız eleştirilere karşı tavır almaktadır. Uygur kimsenin dile getirmediği yalın bir gerçeğe işaret etmektedir: Gerekli incelemeleri yapmadan felsefedeki varlığımızı küçümsemek doğru değildir (Uygur, 1988, s. 24). Bu yalın gerçek maalesef Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze yerine getirilmemiştir.

Uygur, Türkiye’deki felsefenin geldiği durumu ele alırken felsefe tanımlarının kölesi olmamamızı, felsefeyi darlaştırmayacak, yeniliklere açık tutacak ve ileriki olanaklara kapamayacak uzmanca bir anlayış sergilememiz gerektiğini belirtir. Yaptığı felsefe çalışmaları nedeniyle kendinden önceki felsefeyle uğraşanları hayal kırıklığına uğrattığını ve kendinden sonra geleceklerin de onu şaşkırtacak işleri yapmalarının doğal olacağını kabul ederek felsefe yapmanın kişiden kişiye değiştiğini söyleyen Uygur, her çağın insanı gibi belli bir ufkun insanı olarak, felsefenin geleceğinden umutludur (Uygur, 1988, s. 15-17).

Uygur, felsefeyle ilgileri ve ilişkileri farklı yönlerden de olsa, içerden de dışarıdan da bakılsa Türkiye’deki felsefe konusu açıldığında herkesi hoşnutsuzluk sardığının altını çizmektedir. Felsefeyle ilgili her kesimin Türkiye’deki felsefeyle ilgili bir şeyler yapmak konusunda kaygısının ortak olduğunu dile getirmektedir (Uygur, 1988, s. 79). Hoşnutsuzluktan hoşnut olma durumuna geçmek ve Türkiye’de felsefenin geleceği hakkında konuşmak için, yarınki değişikliklerin bugünkü tavırlarla başlayacağını düşünerek, felsefenin bugününe karşılaştırma tabanı olarak bakılmalıdır. Bugünkü felsefede sürüp gitmesi istenilmeyen şeyler ile felsefede bugün gerçekleşmiş olsaydılar dört elle sarılacak unsurların neler olduklarının tespit edilmesini gerekli görmektedir (Uygur, 1988, s. 23).

Uygur’a göre felsefenin durumunu anlamak için felsefe ürünleri değişik açılardan ele alınmalıdır. Hiçbir felsefe ürünü kişiden bağımsız bir çalışma olmadığından, belli bir felsefenin durumunu ortaya çıkarmak için, bakış noktaları, yönelişleri, ulaşılmak istenen amaçları, seçimleri, kesitleri, önemsemeleri, çıkarımları ve değerlendirmeleri araştırılmalıdır (Uygur, 1988, s. 24). Sıralanan bu unsurların, felsefenin tek tanımı ya da anlayışı olmadığını, onu dar bir

çerçevede ele almanın yanlış olacağını göstermektedir. Türkiye'de felsefenin nasıl anlaşıldığını aydınlatmak için belli bir çabayla felsefe karşısındaki en önemli davranışların neler olduklarının öğrenilmesini isteyen Uygur, Türkçe'de felsefe deyiminin kullanıldığı bağlamlardan hareket edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Uygur, 1988, s. 25-26).

Uygur'a göre halk felsefe hakkında şu iki görüşe sahiptir. İlk olarak halk, felsefeyi işe yaramaz bir takım düşünceler yığını olarak, filozofu ise durmadan tuhaf şeyler tasarlayan insanlar olarak görür. İkincisi halka göre felsefe başlıbaşına bir güç alanı, filozoflar ise herkese benzemediğini göstermiş, zor şeylerin ustalarıdır. Felsefe, gizlinin, derin olanın, akıl almazın, uçsuz bucaksızın yörenesi olduğu, felsefede üstün ve yüce şeylerin yaratılıp kotarıldığı, halkın aklının ermediği alan olarak düşünülmektedir (Uygur, 1988, s. 28-29). Uygur, edebiyatçıların, sanatçıların, ressamların, bilim ile teknik insanların, kültür bilimiyle uğraşanların felsefeyle ilişkileri üzerinde de durmaktadır. Bunun yanında dini çevrelerin felsefeye yaklaşımları da ele alınmıştır. Uygur'un belirttiğine göre dini kesim, temel yargısı olumlu da olsa olumsuz da olsa, dinsel evren anlayışı için tehlikeli de yararlı da niteleseler felsefeyi ve filozofları önemsemektedirler. Felsefeyi tehlikeli görenler, felsefeye özgü yöntem ve etkinlik ile dine özgü inanç ve öğreti arasındaki köklü bağdaşmazlığı gerekçe olarak öne sürmektedirler. Onlara göre din, gönül işidir, felsefe ise zihin. Yine din çocuksu bir saflıkla bağlanmaktadır oysa felsefe hınzırca bir didiklemeyle ayrılıktır. Ancak felsefeye din açısından bakan herkesin ona eleştirel olarak baktığını söylemek haksızlık olur. Bugün Türkiye'de felsefeyi, özellikle de din felsefesini, dinin bir parçası olarak görüp yüceltenler de vardır (Uygur, 1988, s. 37).

Bir ülkede felsefenin ne durumda olduğunu açığa çıkarmak için o ülkedeki devlet işleyişini belli bir çerçevede göz önüne almanın zorunluluğuna işaret eden Uygur, bu yapılmadıkça felsefenin varolma tabanı üzerinde tam bir aydınlık sağlanamayacağı görüşündedir. Nerede, ne zaman olursa olsun, yöneldiği başlıca amaçlar, önemle sarıldığı konular, örtük açık sorduğu sorular, aradığı çözümler bakımından felsefe, içinde yer aldığı devletin düzenine, o devlete özgü felsefe anlayışına bağlıdır. Pek çok insan etkinliği gibi felsefenin de var olması bu varlığın özgürlük boyutlarıyla gelişme olanakları, dönüp dolaşım, devletin felsefe karşısındaki tutumunu hesaba katmadan açıklanamamaktadır (Uygur, 1988, s. 42). Ancak Uygur, felsefenin önünü açmak ve onu güçlendirmek için devlet desteğinin önemli olduğunu belirtmekle beraber desteğin alınmasına mesafeli yaklaşmaktadır. Devlet desteğinin, felsefenin nasıl yapılması yönünde telkinleri beraberinde getireceği, bunun da felsefede yaratıcılığı engelleyeceğini belirtmektedir (Uygur, 1988, s. 83-84).

Uygur, felsefi bilinçle felsefe yapmayı gerekli görmektedir. Felsefe anlayışlarındaki farklılıklara rağmen, diğer felsefeciler gibi Türk felsefesinin de etkinlik alanı üzerinde aydınlık bir bilincinin olması; bu bilinci hep uyanık tutması; zamanla gelişen koşullarını hakkını vererek eleştirel bir çekidüzene kavuşturulması gerekir (Uygur, 1988, s. 109-110). Felsefenin uğraştığı sorunların önemli bir kısmı, felsefeden bağımsız olarak gerçekleşmiş alanlardan geldiği için, felsefe başka alanlarla içten bir ilişki kurmalıdır. Felsefenin sorular yumağı açısından değişmez bir dağarcığının olmadığını düşünen Uygur, felsefenin dışa açılmasının, varlığını yitirmesi şöyle dursun, tam tersine, ne yaptığını bildiği sürece, felsefeyi başarıyla ayakta tutan en güvenilir etken olduğu düşüncesindedir. Büzülüp kısırlaşmamak, dağılıp ufalanmamak isteyen her felsefe gibi Türk felsefesi de kendi yolunu yordamını, kendi gücünü, sınırını, en verimli dönemlerinde bile, hiç eksilmeyen bir ayıklıkla aydınlık tutmak zorundadır. Bunu gerçekleştirmek için de felsefenin her zaman her yerde amaçlaması gereken öğeleri olan, aydınlık düşünme, eleştirel zihin, hoşgörülü anlayış felsefeciler tarafından içselleştirilmelidir (Uygur, 1988, s. 110-113).

Nermi Uygur, felsefenin tıkanıklığını aşmanın ve yeni düşünceler üretmenin yolunun felsefe bilincinden geçtiğini ortaya koymaktadır. "Taşınma felsefeyle düşünme değirmi dönmez. Kendi felsefemizi kendimiz üretmek zorundayız" (Uygur, 1986, s. 139) düşüncesini dile getirirken Uygur, felsefe yapmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Başka bir ifadeyle kendimize ve felsefeye karşı olan sorumluluklarımızı yerine getirmemiz gerektiğini hatırlatmaktadır. Bizden filozof çıkmaz türünden bir takım iniltilerden kurtulmayı önermektedir.

Batı felsefesini aktarıırken sızlanmaktan; aktarmanın gerekliliğini de ‘geleneksizlik’ ile ‘çevre yoksunluğu’na dayandırmaktan vazgeçilmelidir. Biz felsefe yapamayız iddiasını ileri sürenleri de bozguna görmektedir. Ona göre suya uzaktan bakıp burada yüzülmez gibi bahanelerle oyalanmak yerine yüzmek denenmelidir (Uygur, 1986, s. 142-43). Uygur açık bir şekilde amasız, lakinsiz, felsefe yapma sorumluluğunu yerine getirmemizi istemektedir. Böyle bir felsefenin nasıl yapılacağını da *Felsefenin Çağrısı* adlı eserinde anlatmaktadır.

Son olarak Uygur’a göre felsefe, o ülkenin konuştuğu dile bağlıdır. Bizim için felsefe Türkçe’de dile getirilendir. Bu bağlamda dilin iyi kullanılması ve Türkçe bilincinin artırılması gerekmektedir. Felsefenin gelişmesine katkı sağlayan bir başka unsur da Türk felsefesinin dünya felsefesine açık tutulmasıdır (Uygur, 1988, s. 107-108). Uygur yaptığı açıklamalarla Türkiye’de felsefenin sanıldığı kadar kötü olmadığını düşünmektedir. Onun iyimserliğinin kaynağı kendi kuşağı başta olmak üzere Türkiye’de felsefe yapıldığının farkında olmasıdır.

Felsefeye dair iyimser bir bakış açısına sahip olan düşünürlerden biri de Ahmet İnam’dır. İnam, üniversitelerdeki felsefe bölümlerini, çıkan dergileri, yayınlanan kitapları, diğer etkinlikleri göz önüne alarak Türkiye’de felsefe ırmağının olduğunu kabul eder. Bununla birlikte bizdeki felsefe ırmağının Batı’da akan ana felsefe ırmağına doğru çok cılız bir şekilde aktığını, çok az Türk filozofun kendi kültüründen çıkan ırmakla beraber ana ırmağa katılabildiğini belirtir. Ona göre kültürden beslenerek ana felsefe ırmağına akan dereler, o kültürün yaşama dünyasından, dil bahçesinden, düşünce mimarisinden, sanat çiçeklerinden, inanç müziğinden, bilim ağacından, yaşam toprağından beslenen bir ırmak olarak ana ırmağa kavuşmalıdır (İnam, 2009, s. 129-130). İnam’a göre kültürün yaşama dünyası keşfedilmelidir. Yaşama dünyası, düşüncenin beslendiği, kavramların köklerinin kendisinden oluştuğu dünyadır. Bu dünyanın imkanlarıyla ortaya çıkan dil bahçesi o kültürün, o yaşam biçiminin ortaya koyduğu dil bahçesidir. Her kültürün düşünce mimarisi vardır. Dil bahçesindeki bilim ağaçları o yaşama dünyasının evrensel bilime katkısıdır. Felsefe ırmağı ağaçların köklerinden geçerek ulaşır ana ırmağına, o kültürün diliyle, sanatıyla, inancıyla, bilimiyle işleyerek felsefeye katılabilir (İnam, 2009, s. 130).

Ahmet İnam felsefenin yapılış tarzlarından hareketle Türkiye’deki felsefe anlayışlarını, akademik felsefeyi gerçekleştirenler ve “cıvık” felsefe yapanlar olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre akademik felsefe, çoğunlukla üniversitelerde akademisyen felsefeciler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu felsefecilerin bazıları Batı’da yapılanları taklit etmektedir. Taklidi, Batı dillerinde de Türkçe’de de yapsalar, taklit felsefenin yararlı yanları olsa da kültüre kalıcı etkilerde bulunamamaktadır. Bununla birlikte Batı dilleriyle Batı’da yapılan katkılar akademik felsefenin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (İnam, 2009, s. 130-131).

İnam, “cıvık felsefe” adı altında ise sözde felsefe çalışmaları, günün sorunları etkisinde, çağrışımları yürütülen sığ bir düşünce işleyişi içinde titizliği olmayan gazete makaleleri biçiminde yapılan felsefeyi ifade etmektedir (İnam, 2009, s. 131). Bu iki felsefeye yapma tarzına ilaveten İnam, “türküleme” yoluyla yapılan bir felsefe şeklinden daha bahseder. Bu felsefe ise felsefeyi besleyen yaşama dünyasını keşfetmek için, bu dünyayı görmeyi engelleyen dil kalıplarının, düşünce kalıplarının kırılmasına dayanır. Türküleme, dilin felsefe üzerinde yaptığı baskıyı hafifletip kendimiz olanı keşfetme yollarından biridir (İnam, 2009, s. 131). Felsefenin kurtarıcı olmadığını kabul eden İnam’a göre, felsefe her şeyden önce, gerçekliğe ve düşüncelere bir bakış biçimi, bir tavır, bir yaşama biçimi, bir duyuş, algılayış, kavrayış ve düşünme tarzıdır. Bu tavır anlaşılardan öğrenmeye çalıştığımız felsefe tarihinin, felsefe yanıtlarının bir anlamı olmamaktadır (İnam, 2009, s. 137).

İnam, Türkiye’de felsefenin oluştuğunu, ebedi, siyasi, sosyolojik renkleriyle felsefe cereyanlarının belirginleştiğini, felsefecilerin akademilerde sayılarının arttığını, doktoralıların çoğaldığını ifade etmekte, bu kalabalıktan ileride özgün düşünürlerin çıkabileceğinin altını çizmektedir. Felsefe zor bir iş olduğundan zaman istemektedir. Kültürümüz, farklı arayışların düşünürlerini ortaya çıkaracak bir harman yeri olma yolundadır. Düşünce ince işçilik

gerektirdiği için, ayrıntıların hakkını vermeyi göze alan yavuz insanlar yetişmelidir. Düşünce üretmek sabır işidir; bir kişinin, birkaç kişinin değil kuşakların yetişmesine ihtiyaç vardır. Ancak yüksek tepeleri nice çile, nice sıkıntıyla tırmanmayı başarmış olanlarda düşünce kanatları oluşabilmektedir. Uçmayı hak edenler onlardır. Yerçekimini anlamayanların uçuşu hayaldir (İnam, 2009, s. 137).

Felsefe yapmayı Batılıların çok iyi uyguladıkları felsefe tekniklerini kullanarak, ancak kendi dilimiz ile kültürümüzde yapılabileceğini düşünen İnam, Alman, İtalyan, İspanyol, Fransız kültürüyle felsefeyi özdeşleştirmeyi felsefedeki gafletlerin en hazini olarak görmektedir. Ona göre bir felsefe anlayışı dışındakileri felsefe saymamak felsefe dünyasını bilmemektir (İnam, 2009, s. 133). Felsefe hangi kültürde yapılırsa yapılsın, gerçekten yapılabiliyorsa evrensellik taşır (İnam, 2009, s. 138).

Ahmet İnam, felsefenin neden kültürümüze buyur edildiği ve neden dışarıdan almaya değer görüldüğü konusunda şu soruları sıralamaktadır: 1. Düşüncelerimizi, eylemlerimizi, değerlerimizi rasyonel bir tarzda temellendirmek için mi? 2. Batı'nın bir parçası olmaya çalıştığımız için mi? 3. Düşüncelerimizi, eylemlerimizi, değerlerimizi, anlamak, yorumlamak, yeniden gözden geçirmek, kültürümüzü taze ve diri kılmak için mi? 4. İnsan olmak felsefe yapmayı gerektirdiği, felsefe yapamayanın "tam insan" olmadığı düşüncesi ile mi? 5. Felsefe düşünsel açıdan yaşamımızdan gelen sıkıntılara çare bulduğu için mi? 6. Felsefesiz bir kültür, yaşam damarları kesilmiş bir insana benzediği için mi? (İnam, 2004, s. 65-66) Bu sorular üzerine düşünmek ve tartışmak Türkiye'de felsefenin ve felsefecilerin durumunu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Ahmet İnam, ortaya attığı görüşlerle gerçekçi ve ayrıntılı bir resim sunmaktadır. Bazı yetersizliklerden bahsetmiş olsa da yine de karamsar bir resim çizmemektedir.

Sonuç olarak felsefecilerin Türkiye'deki felsefe hakkında çizdikleri portreye bakıldığında, karamsarların toptancı yorumları bir kenara bırakılırsa, hem iyimserler hem de kötümserler felsefenin ciddi sorunlarının olduğunu farkındadır. Karamsarlar felsefe sistemlerinin taklit edildiği, hazır konulduğu, haberdar olmak ve ders kitapları için felsefenin okunduğu, filozofun çıkabilmesinin imkansızlığı, dilin yetersizliği, saf düşünce üretiminin eksikliği, özgür düşüncenin eksikliği, kaynak eser yetersizliği ve geleneksizlik gibi iddialarla felsefeyi olumsuzlamaktadırlar. İyimserler ise bazı düşünürlerin felsefede sentez yapabileme aşamasına geldiklerini, aydınlanma süreci işlemekte ve amaca varılacağı, dinin yerine felsefenin geçebileceği düşüncesindedirler. Araştırmadan felsefedeki varlığımızın küçümsememesini, felsefe terimini geniş anlamda kullanarak felsefe adına yapılan şeyleri tanımayı, gelecekteki felsefe için bugünün iyi araştırılması gerektiğini, hoşnutsuzluktan kurtulup üretilenlerin incelenmesini, felsefe yapabileme kültürünün oluştuğu ve ürünlerin biraz daha vakit alabileceğini ileri sürerek felsefe olumlu bir gidişin varlığını kabul etmektedir. Yine iyimserler felsefede yapılanlardan hareketle felsefenin geleceğini iyileştirme kaygıları taşımaktadırlar (Bıçak, 2022, s. 291).

3. Türkiye'de Bir Felsefe Geleneği Var mı?

Türkiye'de sıklıkla tartışılan konulardan biri gelenek tartışmasıdır. Genel tavır, bizde filozofun olmadığı, düşüncelerde bir özgünlüğün olmadığı dolayısıyla da bir geleneğe sahip olmadığımız şeklinde özetlenmektedir. Ancak bu tür temelsiz çıkarımların anlamsız olduğu söylenebilir. Her toplumda olduğu gibi Türkiye de değer sistemleri üzerinden düşünce geleneklerine sahiptir. Eğitim, siyaset, hukuk, edebiyat, bilim, sanat, tarih vb. gibi sayısız alanda çeşitli şekillerde düşünce gelenekleri mevcuttur.

Düşünce gelenekleri bir sorun hakkında ileri sürülmüş düşüncelerin farklı düşünürlerce tartışılmasıyla ve sonraki kuşaklarca da temel konuların tartışılmaya devam etmesiyle oluşmaktadır. Bir başka ifadeyle gelenekler farklı yaklaşımların eleştirilmesi, tartışılması, red ya da kabulü, birleştirilmesi ve sürekliliğiyle ortaya çıkmaktadır. Ancak Türkiye'de felsefenin pek çok alanıyla ilgili yüzlerce yayın kaleme alınmış olmasına rağmen, metinleri üreten

düşünürlerin birbiriyle eleştirel bir diyaloga girmemeleri ve konuyu aralarında tartışmalarını bir felsefe geleneğine imkan tanımamaktadır. Eleştiri ve tartışmanın olmaması, üretilen düşünceler yığınının düşünce geleneklerine dönüşmesinin önündeki en önemli engellerdendir (Bıçak, 2022, s. 540-541).

Düşünce geleneklerinin oluşmasının bazı aşamaları vardır. Bunlardan ilki alanın temel sorunları ve sorunlarla ilgili düşünceleri kurgulayarak eleştirel değerlendirmelerden geçiren kaynak eserlerin üretilmesidir. Bir diğer aşama ise bu eserlerdeki düşüncelerin eleştirel değerlendirmesini yapan, onları tartışan konuya yeni bakış açıları getiren çalışmaların yayınlanmasıdır. Yayınlanan çalışmalardaki içeriklerin eleştirilip tartışılması ve bu tartışmanın sonraki kuşaklarca sürdürülmesi o alanda bir düşünce geleneğinin oluştuğunun işaretidir.

Türkiye’de felsefe alanına geldiğimizde, yeterli düşünce üretimi gerçekleşmediği ve üretilenler hakkında da hiçbir tartışılma yapılmadığından bir felsefe geleneği oluşmamıştır. Bu husus çok sık dile getirilmekle birlikte, geleneğin ne olduğu ve felsefe geleneğiyle ne anlaşıldığı, geleneğin ne olmadığı üzerinde felsefi değerlendirmeler çok azdır.

Türkiye’deki felsefeciler, düşünce üretiminin dolayısıyla felsefe yapmanın temel ayaklarından birinin gelenek olduğunun farkındadırlar. Ülken, geleneği gerçekçi bir şekilde açıklayan ve Türkiye’de düşünce geleneklerinin oluşması için en çok çaba harcayanların en önünde gelir. Ona göre hiçbir fikir tek bir insanın eseri değildir. Her kişi kendinden önce gelenlerin kurduğu binaya bir taş ilave ederek onu kendisinden sonrakilere bırakmaktadır. Büyük keşifler ve icatlar bile böyle hazırlanmış olan zeminler üzerinde kurulmuştur. Çevresinde büyük etki yapmış olan kitaplardan çoğu böyle meydana gelmiştir. Her icadın, her düşüncenin ya da kitabın bir mazisi vardır, bir geleneğin ürünüdür (Ülken, 2012, s. 357).

Düşünürlerin gelenekle ilişkisini tasvir eden Ülken, ölü fikirle orijinal fikir arasındaki farkı da gelenekle açıklamaktadır. Bir düşüncenin orijinalliği, konuyla ilgili bütün düşüncelerden farklı olmasıyla ortaya çıkmaz. Tersine orijinallik, ait olduğu bir gelenekteki bütün düşünceleri yeni ihtiyaçlar doğrultusunda birleştirmekle kazanılmaktadır. Gelenek yeni düşüncelerin ortaya çıkmasını beslemektedir. Ülken’e göre düşünce gelenekleri ne kadar kuvvetli ise yeni kurgular ve tahliller yapma imkanı o kadar fazladır. Düşünce geleneklerinin büyük filozofların neden olduğu düşünce akımlarından doğduklarını da vurgulamaktadır. Ülken, bazen, düşünce geleneklerinin ortaçağdaki gibi hareketsiz kalıp cansız bir kalıba dönüştüklerinin altını çizmektedir (Ülken, 2012, s. 357). Geleneklerin cansızlaşmalarının nedeni düşünürlerin düştüğü toplumsal çemberlerdir. Somutu, olayı geri plana itip soyutu tercih eden yaklaşımlar düşünce üretememektir. Toplumu sarsan çember kırılınca karşılaştırma ve eleştiri ortaya çıkmaktadır. (Ülken, 2012, s. 358).

Ülken’e göre yeni bir şey yaratmak için eskinin içinden geçmek, eskinin bütün ihtiyaçlarını duyduktan sonra onu tenkit ve ikmal etmek lazımdır. Türkiye’de çok yeni olan felsefe hareketlerinde yaratıcı olmak için bundan başka bir yol düşünülemez. Her gelen büsbütün yeni bir hakikatten bahseder, herkes yeni bir kuş dili konuşursa mefhumlar üzerinde anlaşmaya asla imkan olmayacaktır. Gerçek düşünürü, ölü bir geleneğin doğurduğu mistikleşen düşünürden ve hiçbir geleneğe bağlanmayan, kaybolmaya mahkum harcı alem düşünürden ayırmak gerektiğini belirten Ülken’e göre ortaçağda medrese ve tekkede yetişenler kısmi yaratıcılardır. Ülken, Tanzimat’tan sonra kozmopolit muhitte harcı alem entelektüellerin ortaya çıktıklarını ve bunların meşhurluğunun, toplum için yeni şeyler söylemek, herkesi hayrete düşürmek, hiçbir tarafa bağlanmamak, mütemadiyen kendi kendini nakzetmek olduğunu ileri sürmektedir (Ülken, 2012, s. 358-359).

Türkiye’de gelenekçiler ile ilericilerin çatışmalarını da konu edinen Ülken’e göre gelenekçiler, ilerlemecileri, fikirlerinin köksüzlüğüyle ve milleti uçuruma sürüklemekle itham ederlerken, ilerlemeciler de gelenekçileri milleti dondurup hareketsizleştirmekle ve medeni seviyeden geri bırakmakla itham etmektedirler. Her iki tarafın ortak sorunu gelenek sorunu

üzerinde düşünmemeleridir. Kısa makalelerinde Ülken geleneğin önemini ve Türkiye'deki sorunu iyi bir şekilde vermektedir.

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Türkiye'de felsefe ve bilimin gelişmesini sağlamak için düşünce geleneğinin kurulmasını gerekli görmektedir. Tıp, hukuk, askeri ve teknik konularda geleneklerin geliştiğini kabul eden Fındıkoğlu'na göre düşünce hayatın özünü oluşturan bilim ve felsefe alanında bir geleneğimiz oluşmamıştır. Kurulacak gelenek düşünce ortamını meydana getirecek, düşünürlerin emekleriyle oluşacak birikim milli kültürü zenginleştirecektir (Fındıkoğlu, 2012, s. 287). Bir memleketin düşünce hayatının gerektirdiği servet ve zenginlik nesillerin emeği olarak, medreselerin kendilerini dönüştürmemelerini, modern mektepler ile medreselerin bütünleştirilememesini, öğretim sisteminde iki farklı anlayışın meydana gelmesini, eski servetin önce bir kenara bırakılmasını ve sonra reddedilmesini görmektedir. Avrupa'nın bilim ve felsefedeki gelişmişliği karşısında gösterilen şaşkınlığın nedenleri üzerinde durulmamasını da garip karşılamaktadır. Fındıkoğlu eskiden mevcut olan düşünce geleneğini, modern bilim ve felsefe anlayışını tanıdıktan sonra da devam ettirebilmesini düşünce üretiminin can alıcı noktalarından biri olarak görmektedir. Ona göre medreseyle modern mektepler sentezlenebilseydi geleneksel düşünceler modern mekteplere aktarılabilseydi istenilen seviyede başarılı bir Darülfünun'a sahip olunabilecekti. Fındıkoğlu, Avrupa zihniyeti ile düşünce geleneğini kavrayıp geliştiremediğimiz, geleneksizlik ve istikrarsızlık yüzünden manevi servetimizi heba ettiğimiz, düşünce okulları oluşturamadığımız altını çizmektedir (Fındıkoğlu, 2012, s. 286). Fındıkoğlu tarihsel, kurumlar şartları göz önüne alarak geleneğin önemini vurgulamakta ve nasıl kurulacağına ilişkin gerçekçi ipuçları vermektedir. Ona göre bir felsefe geleneğinin kurulması için öncelikle dini ve siyasi düşüncelerle, bilimsel ve felsefi düşünceleri birbirinden ayırmalıyız. Başka bir ifadeyle bilimsel ve felsefi bir faaliyetin özgürlüğünü gerçekleştirmeliyiz. Bunu başarmanın yolu da her şeyi ehline bırakmakla olacaktır (Fındıkoğlu, 2012, s. 287-288).

Küyel'e göre toplumda genel olarak bir felsefe geleneği varsa, eskiden kurulmuş ise o gelenek öldürülmeyip, herhangi bir yoldan, bireylerce, topluluklarca ya da devletçe yaşatılmalıdır. Eğer toplumda genel olarak bir felsefe geleneği yoksa kurulmalıdır (Küyel, 1976, s. 28). Toplumda genel olarak filozofun yetişmesi için, her şeyden önce, o toplumda kurulu felsefe geleneğiyle göreneğinin, felsefenin ana çizgisini ve özünü veren anlayışın olması şarttır. Küyel, idealize ettiği bir felsefe anlayışı çerçevesinde bir gelenek tasavvur etmektedir. Ona göre İslam düşüncesi geleneği belli bir felsefe geleneği olarak Türkiye'de sürmektedir (Küyel, 1976, s. 62). Bu gelenek, felsefe ya da genel olarak felsefe geleneği değildir. Çünkü genel olarak felsefe geleneği, Prometheus'un ateşinde simgeleşen, Aristoteles'te uyumlu evren önünde saygılı şaşkınlık olarak dile getirilen, evren ve insan karşısında eleştirici düşünceyle araştırma yapmadır. Bu düşünce biçimi sadece felsefeye özgü değildir; bilime de özgüdür (Küyel, 1976, s. 62). Bu anlamda Türkiye'de felsefe geleneğinin olmadığını kabul etmektedir. Öte yandan, o belli felsefe ile hesaplaşmak, yaşayan parçalarıyla yaşamayan parçalarını, başarılı yönleriyle başarısız yönlerini bulmak, ayıklamak, eğer varsa, zaman ve mekan koşullarından bağımsız, her zaman her yerde geçerli değerini bulup çıkarmak üzere diğer felsefelerle karşılaştırmak gerektiğini vurgulamaktadır (Küyel, 1976, s. 73).

Küyel'e göre toplumda yaygın, araştırmacının isteğini körleten, yürekliliğini söndüren, bilerek ya da bilmeyerek, genellikle yanlış anlaşılmış ya da anlatılmış devrimcilik düşüncesi genel engel olduğundan İslam düşünce geleneği değerlendirilememektedir. Bu engeli aşacak ve uluslararası değere sahip yürekli araştırmacıların ve temel metinlerin oluşturulamadığını da vurgulamaktadır (Küyel, 1976, s. 73). Küyel felsefe geleneğini gelenek kavramı üzerinden değil, Batı felsefe geleneği üzerinden açıklamaktadır.

Arda Denk, Türkiye'de kurulu ve yerleşik bir düşünme geleneği var mıdır yoksa bunu oluşturmanın koşulları neler olabilir? sorusunu cevaplandırmak için düşünceden anlaşılan şeye göre çeşitlilik göstereceğini bildirmektedir. Düşüncenin bir anlamı zihinsel işleyiş, beynin yüksek işlevlerine bağlı bilinçli bir etkinliktir. Bu düşünce tipi, ahlak, din, gizem ve edebiyat

üretimlerini içermektedir. Üçüncü tür düşünce biçimi bilim ve felsefeyi kapsamaktadır. Denkel'i ilgilendiren de Batı türündeki felsefi bilimsel düşüncedir (Denkel, 1997, s. 41-42). Bilim ve felsefe bağlamında da Türkiye'de felsefe geleneğinin oluşacağına ilişkin iyimserliğini, son yıllardaki kır-kent karşıtlığında kırsallığın kentliliği alt ettiğini gördüğünden kaybettiğini belirtmektedir. Ona göre, düşünce geleneğinin oluşması için kentsellik ve düşünce üretimine uygun kültürel ortam zorunlu koşullardır. Ekonomik alt yapı uygun olmadığından kırsal ortamda felsefe oluşmamaktadır. Köy ve taşra felsefe üretememektedir. Kent, nicelik ve kendine özgü nitelikleriyle felsefe üretmenin ortamıdır (Denkel, 1997, s. 43-44). Ayrıca Denkel'e göre Anadolu'daki Helen nüfus, Selçukluları ve Osmanlıları Helenize etmiştir. Adları anılan bu iki devlet döneminde düşünce üretiminde başarılı olunmuştur. 20. Yüzyılda Türkiye'de felsefenin zayıf kalma nedenlerinden biri, Helen nüfusun azalmasından kaynaklanan kültürel ortamın zayıflığıdır (Denkel, 1997, s. 47-49). Türkiye'de felsefi düşüncenin yeni olduğu, emekleme dönemini yaşadığı ve gelenekleşemediği ileri sürülmektedir. Düşünce geleneğinin oluşması için gerekli iki koşul olan kentsellik ve uygun kültürel ortam Türkiye'de henüz gelişmemiştir (Denkel, 1997, s. 50).

Doğan Özlem, Türklerin Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Batı felsefesi bir yana İslam felsefesinden bile habersiz kaldıklarını, Tanzimat'la birlikte felsefeyi modern Batı'da keşfettiklerini ileri sürmektedir. Ona göre Türk tarihinin yedi-sekiz yüzyıllık döneminde, tarihsel, kültürel bilincimizde felsefenin yeri tabula rasa, boş bir kağıt olarak kalmıştır (Özlem, 2015, s. 88). Özlem, Tanzimat'la başlayan felsefeyle tanışıklığın üzerinden yüz elli yıl geçtiği için felsefe geleneğinden bahsedilebileceğini kabul etmektedir. Ancak bu süre Batı'da iki bin beş yüz yılı aşan bir felsefe geleneğinin karşısında çok kısa bir süredir. Özlem'e göre bu kısa süreye de ikinci sınıf el kitaplarından öğrenme ve aktarma hâkim olmuştur. Bu öğrenme ve aktarmacılık, 20. yüzyılın başına kadar ikinci ve üçüncü el kaynaklardan, el kitaplarından, oldukça yüzeysel ve ülkenin sosyo-politik sorun ve ihtiyaçlarıyla koşutluk içinde oldukça seçmeci, pragmatist ve dolayısıyla oldukça dar ve dağınık bir öğrenme ve aktarmacılık olmuştur (Özlem, 2014, s. 24).

Özlem'e göre, felsefe geleneğinin temeli kurumlaşmadır. Kurumlaşmayla ilgili ilk adım 1910'lu yıllarda Darülfunun'da felsefe dersleri okutulmaya başlanmasıyla atılmıştır ama asıl başlangıç ise 1930'lu yıllardır. Kurumlaşma atılımıyla birlikte Türkçe felsefe terminolojisi ve Türkçe felsefe dili oluşturulmuş ve Türkçe felsefe yapmak mümkün olmuştur (2015, s. 96-97).

Özlem'e göre, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana felsefede dördüncü kuşağa ulaşılmış ve ülkede nitelikli felsefe çalışmalarının ve çevirilerin sayıları giderek artmıştır. Ülkemizde uzun süredir hem dil hem içerik yönünden halis felsefe ürünleri ortaya çıkmış, çıkmaya da devam etmektedir. Ancak bunlar bize bir Türk felsefe geleneğinden söz etme hakkını vermemektedir. Türkiye'de felsefe geleneğinin oluşması için hala süreye ihtiyaç olduğunu belirten Özlem'in dileği bu sürenin kısa olmasıdır (Özlem, 1999, s. 59).

Teoman Duralı'ya göre Türkiye'de felsefe geleneği diye bir şey yoktur, sadece çok basit ve keçiboynuzu türünden felsefe öğretimi vardır. Felsefemiz olmadığından, hocalar nerede yetişmişse, hangi kültür dünyasından geliyorlarsa onu öğretmektedirler. Sonuçta yapılan Avrupa'da belirmiş felsefe geleneklerine secde etmektir. Öncelikle felsefe-bilim geleneği olmalı ki Türk felsefe-biliminden bahsedilebilsin (Duralı, 2009, s. 12).

Duralı Türkiye'de bir felsefe geleneğinin oluşabilmesi için 1920'lerden bu yana süren, boş lakırdı cambazlığına oturtulmuş edip-feylezof kırması denemecilik cinsinden felsefemi denilen düzmece felsefeden uzaklaşılması gerektiği düşüncesindedir. Eleştirel kapıdan girilen, sırtını akla dayamış, sıkı dokunmuş kavram örgüsüne sahip felsefe-bilim binası gerçekleştirilmeye çalışılmalıdır. Böyle bir bina Türkiye'de inşa olunabilir mi? sorusunu soran Duralı, olaya ve ortama, aklın, mantığın gerektirdiği duygusallıktan arınmış serinkanlı tutumla bakıldığında ihtimalin çok zayıf olduğunu belirtmektedir. Buna gerekçe olarak da böyle bir talebin olmadığını göstermektedir (Duralı, 2009, s. 17-18).

Son olarak Gürsoy, felsefenin bir gelenek işi olduğunu, gelenekselleşmiş bir felsefe kültürü olmadan dışarıdan yapılan aşularla felsefe kültürünü oluşturmanın mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Gelenekten kasıt kültürel varlığını bizde bulması ve taklit olmamasıdır. Çünkü felsefenin özgünlük arayışı taklit şartlarında asla gerçekleşmez (Gürsoy, 2006, s. 34). Türkiye'de akademisyenler gerek meşrutiyet döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde gelenekten gelen tefekkür ufuklarını iyi kullanamamışlardır. Edebiyattan, sanattan, musikiden kopuk bir felsefe hayatı oluşmaya başlamıştır ki bu son derece sıkıntılıdır. O zaman özgün olamayınca taklit felsefeler zihinleri kuşatmıştır (Gürsoy, 2006, s. 34-35).

Gürsoy'a göre felsefede gelenek, bir problem alanını takip etmek, o problem alanında detaylı tartışmaların yapılmasını sağlamakla gelişmektedir. Yaşanmadan oluşturulan problemler ve cevaplarla alanında tutunmaya çalışanları kendine ait olmayan toprakta yerleşmeye çalışanlara benzemektedir (Gürsoy, 2006, s. 36). Gürsoy geleneğin gelişmesini çok önemsemekte ve doğru tespitler yapmaktadır. Ancak düşünce geleneğini belli bir konuyla sınırlayarak felsefeyi tasavvufla örtüştürerek felsefe yapmanın önünü kapamaktadır (Bıçak, 2022, s. 361).

Bugün Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana felsefede dördüncü kuşağa ulaştık. Yine bugün ülkemizde nitelikli telif felsefe çalışmalarının sayısı hızlıca artmaktadır. Nitelikli çeviri yayınlarda da gözle görülür bir artış vardır. Uzun zamandır hem dil hem içerik yönünden halis felsefe ürünlerinin ortaya çıktığı ve çıkmaya devam ettiği görülüyor. Yine de bütün bunlar bir "Türk felsefe geleneği"nden söz etme hakkını bize vermemekte ve böyle bir geleneğin oluşması için süreye ihtiyacı olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

Sonuç

İnsani ve kültürel bir faaliyet olan felsefe, evrensellik iddiasında olan bir disiplindir. Bununla birlikte her felsefe kendi kültürünün özelliklerini de taşımak durumundadır. Kimliklerimiz, felsefe yapma biçimlerimizi, aldığımız eğitim de içinde yaşadığımız sosyal çevre, aile vb. faaliyetlerimizi belirlemektedir. İnsan eşyayı yoğurup şekillendirerek kendi varlığını eşyaya adeta resmetmektedir. İşte kendi ürünlerimize aklımızı ve duygumuzu katabiliyorsak, kendi varlığımızı ve kültürümüzü aksettirebiliyorsak varız demektir.

Türkiye'de felsefenin gelişimi Batılı felsefe geleneklerinin kültür dünyamıza aktarılması yoluyla gerçekleşmiş, Batı'dan alıntılanıp lanse edilen bu felsefeler, çoğunlukla kritik edilmeden, eleştirilmeden olduğu gibi benimsenmiştir. Oysa beklenen şey, bizim felsefe kimliğimizi ortaya koyacak Türkçe ve Türk kültürü içinde yapılan bir felsefe geleneğinin oluşmasıdır. Her şeyin esası kendini bilmektir. Bu nedenle kategorik imperatifimiz şu olmalı: Kendini bil ve sev. Kendimizi bilmeli ve kendimize değer vermeliyiz.

Felsefemizin gelişmesi ancak geçmişteki felsefemizin değerlendirilmesine, geleceğimizin felsefesi için geleneğimizin felsefesine ihtiyaç vardır. Uzun ve zengin tarihimiz nice ünlü felsefelerle doludur; tarihimizin birçok döneminde çığır açmış filozoflarımız vardır. Ne yazık ki geçmişteki felsefemiz bir süreden beri gözden düşmüş ya da unutulmuştur. Günümüz felsefesinde hepimizin canını sıkan duraklama ve gerilemenin sebebi budur. Öyleyse yapılması gereken, hiç zaman kaybetmeden, geçmişteki felsefemizi yeniden verimli kılmaktır. Kendi felsefemizi kalkındırmak için yabana uzanmak, yabancı felsefe geleneklerinden yardım ummak boşunadır. Başka felsefelerin kendimizinkinden daha sağlam olduğunu; geçmiş felsefelerin artık geçmiş olduğunu söyleyenlere kulak asmamalıyız. Felsefeyi özlediğimiz aşamaya ulaştırma umutlarımızı, parlak tarihimize yaygın derin felsefe damarlarını titizlikle işlemekle en güzel biçimde gerçekleştirebiliriz.

Türkiye'de bir felsefe geleneğinin oluşması için alana ilişkin ortaya atılmış düşüncelere bir değer atfedilmesi ve üzerinde eleştiri ve tartışmaların yapılması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle gelenekler farklı yaklaşımların eleştirilmesi, tartışılması, red ya da kabulü, birleştirilmesi ve sürekliliğiyle ortaya çıkmaktadır. Ancak Türkiye'de felsefenin pek çok

alanıyla ilgili yüzlerce yayın kaleme alınmış olmasına rağmen, metinleri üreten düşünürlerin birbiriyle eleştirel bir diyaloga girmemeleri ve konuyu aralarında tartışmamaları bir felsefe geleneğine imkân tanımamaktadır. Türkiye’de felsefecilerin büyük çoğunluğu Türkiye’de yazılan eserleri, değersiz olduklarını düşündükleri için ya da metinleri eleştirebilecek donanımdan yoksun oldukları için, göz ardı etmektedirler. Oysa gelenekler, düşüncelere gösterilen saygıyla ve verilen değerlerle gerçekleşirler. Türkiye’de üretilmiş düşünceleri küçümsemek düşünceleri ölüme mahkûm etme çabasının bir başka görünüşüdür. Ancak göz ardı edilen husus, felsefe hocalarının başkalarının düşüncelerini ölüme mahkûm ederken, kendilerini de ölüme mahkûm ettiklerinin farkında olmamalarıdır (Bıçak, 2012, 86).

Yine Türkiye’de bir felsefe geleneğinin oluşması için varlıktan bilgiye ahlaktan siyasete vb. bütün felsefe alanlarında üretilen yazıları araştırmak, bunları birbiriyle karşılaştırmak, benzerlik ve farklılıklarını tespit etmek, kuşaklar arasında bu sorunlara yaklaşımların nasıl değiştikleri üzerinde durmak, felsefe geleneğinin olup olmadığına ilişkin verilecek en sağlam cevabın temelini oluşturacaktır.

Son olarak şunu ifade etmek isterim ki felsefi yaratım, insanın kendi dilinde kendi tinselliğini kavramsallaştırmasıyla mümkün olabilir, yani kendimizi dil içerisinde düşünceye açarak ve böylece düşünceyi kendimizin kılarak. Bugün felsefe, gelenek ile gelecek arasında sıkışmış, kendi dilinin var olanı ifade etme tarzına ilişkin bir bilinci oluşturmaya çalışıyor. Bu, gelenek ile geleceği dil içerisinde bir araya getirerek kendi varoluşumuza ilişkin sorulara yanıt vermeye çalışan bir bilinçtir. Eğer bunu yapmayı başarabilirsek düşünceyi kendi öz bilincimiz haline getirmiş olacağız.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1986). Felsefe, dil, dil devrimi kültür ve ahlak konusunda söyleşi. A. Kaynaradağ (Ed), *Felsefecilerle söyleşiler*, içinde, (s. 176-212), İstanbul: Elif Kitabevi.
- Altuğ, T. (2022). *Hakikat korkusu, Türkiye'nin tini ve felsefe*. İstanbul: Sia Kitap.
- Berktaş, H. (2018). *Cumhuriyet ideolojisi ve Fuat Köprülü*. İstanbul: Kopernik Kitap.
- Bıçak, A. (2012). Felsefe anlayışımızdaki sorunlar, A. İbişi Temelli, D. Ç. Sarı, N. Öztanrıkulu, Ş. Özel (Haz), *Türkiye’de felsefenin geleneği ve geleceği*, içinde, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Bıçak, A. (2022). *Türkiye’de felsefenin gerçekliği ve eleştirisi*. İstanbul: Dergah.
- Cündioğlu, D. (2017). *Felsefe'nin Türkçesi*. İstanbul: Kapı.
- Denkel, A. (1997). *Düşünceler ve gerçekler I*. İstanbul: Göçebe.
- Duralı, T. (2009). "Kutadgu Bilig" in onbeşinci sayısının yayımlanması münasebetiyle felsefe, herkesin harcı mıdır? *Kutadgu Bilig* (15), 7-18.
- Duralı, T. (2010). Darulfünun felsefe bölümü yüz on yaşında. *Kutadgu Bilig* (18), 11-32.
- Fındıkoğlu, Z. F. (2012). Türkiye’de ilmi ve felsefi hayatın inkişafı şartları. R. Alpyağıl, (Der), *Türkiye’de Bir Felsefe Gelenek-i Kurmaya Çalışmak, Feylesof Simalardan Seçme Metinler I*. içinde (s. 278-293), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Gökberk, M. (1982). Macit Gökberk’le konuşma, felsefe ve kültür sorunları. *Yazko Felsefe Yazıları I*, 17-30.
- Gökberk, M. (1983). *Macit Gökberk armağanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Gökberk, M. (1997). *Değişen dünya değişen dil*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Gürsoy, K. (2006). *Bir felsefe geleneğimiz var mı?* İstanbul: Etkileşim.

- İnam, A. (2004). *Cumhuriyet döneminde Türkiye'deki felsefenin serüveni*. V. Türk kültürü kongresi, Cumhuriyetten günümüze Türk kültürünün dünü, bugünü ve geleceği. V, (s. 53-69). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İnam, A. (2009). *Yaşamla yoğrulmuş bilgi*. İstanbul: Say.
- İzzet, M. (1989). *Üniversitede felsefe dersleri "makaleler"*. M. C. Demircioğlu, (Ed), İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İzzet, M. (2014). Mehmet İzzet (1891-1930), M. C. Demircioğlu, (Ed), *Çağdaş Türk düşüncesinden tanıklıklar* içinde (s. 323-332), Ankara: Aktif Düşünce.
- Kafadar, O. (2000). *Türkiye'de kültürel dönüşümler ve felsefe eğitimi*. İstanbul: İz.
- Karakuş, R. (2015). *Felsefe serüvenimiz*. Ankara: Aktif Düşünce.
- Kaynardağ, A. (2001). Üniversitelerimizde ders veren Alman felsefe profesörleri. B. Çötüksöken (Ed), *Cumhuriyet döneminde Türkiye'de öğretim ve araştırma alanı olarak felsefe* içinde (s. 384-400). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Küyel, M. T. (1976). *Türkiye'de Cumhuriyet döneminde felsefe eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.
- Özlem, D. (1999). *Siyaset, bilim ve tarih bilinci*, İstanbul: İnkılap.
- Özlem, D. (2014). *Persona*, İstanbul: Notos
- Özlem, D. (2015). *Türkçe'de felsefe*, İstanbul: Notos
- Somar, Z. (2012). Bizde felsefe ruhu ve sistem anarşizmi. R. Alpyağıl, (Der), *Türkiye'de Bir Felsefe Gelen-ek-i Kurmaya Çalışmak, Feylesof Simalardan Seçme Metinler I* içinde (s. 610-613), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Uygur, N. (1986). Felsefe, dil, kültür ve eğitim konusunda söyleşi. A. Kaynardağ (Ed), *Felsefecilerle Söyleşiler*. içinde, (s. 121-174), İstanbul: Elif Yayınları.
- Uygur, N. (1988). *Türk felsefesinin boyutları*. İstanbul: Gerçek.
- Ülken, H. Z. (2012). Fikir ananesi. R. Alpyağıl, (Der), *Türkiye'de bir felsefe gelen-ek-i kurmaya çalışmak, feylesof simalardan seçme metinler I* içinde, (s. 357-360). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ülken, H. Z. (2013). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Vural, M. (2018). *Tanzimat'tan günümüze Türkiye'de felsefe*. Ankara: Elis.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.